

Z E N E

CARMEN

ELSŐ VISSZATEKINTÉS

Majdnem százötz évvel ezelőtt történt. 1875. március harmadika igéretesen kezdődött: Georges Bizet-t Becsületrenddel tüntették ki. S nem véletlenül: ugyanaznap este kellett megtartani Bizet *Carmen* című operájának ősbemutatója. És az ősbemutató a párizsi Opera comique-ban, kétségkívül bukással — megtörtént. Így szokott lenni: jóból is megártana a sok.

Ez volt a kezdete Bizet végének. Pontosan három hónap múlva, június 3-án, elhunyt a sikertelenséggel sújtott zeneszerző. Szerencsétlenül és vigasztalanul.

De a rosszból is megárthat a sok. Mert, bár igen korán szülei nélkül maradt (anyja valóban nem is volt, de azért volt négy apja is — P. Merimée, az író, H. Meilhac és L. Halevy, a librettisták, és az igazi, a már említett G. Bizet, a zeneszerző), Carmen hamarosan Bizet Carmen lett — az operaszínpadok igazi és nagy hősnője. Világszerte.

MÁSODIK VISSZATEKINTÉS

Serge Vafiadis, athéni rendező önéletrajzi jegyzeteiben körülbelül ez áll:

Ugyanabban a párizsi Opera comique-ba, sokkal később, egy estén, most már a huszadik században, jegyet vált a tízéves Serge, és először találkozik az említett Bizet Carmennel. Az első pillanatban szerelemre lobban, mert, hogy idézzem: „Elkápráztatott... Csodálatosságával... Érzékiségével... És ez a káprázat máig tart.”

Nem tudom, eddig hányszor és hol tüntetett vakságával Serge Vafiadis, de tudom, hogy Újvidéken eddig kétszer volt módom ezt látni. Kétszer láttam őket — együtt. Nem tudom, hogy érezte magát Serge, de a szemem sarkából láttam és a lelkem mélyén éreztem: Carmen nem volt boldog.

ELSŐ RÁTEKINTÉS

Szerelmesnek és vaknak lenni, szeretni, akár ilyen sokáig is — nem bűn. Ellenkezőleg. De bűn, ha szerelmesen nem érezzük az idő múlását és a vele járó változásokat.

És időközben, attól a végzetes estétől, amikor Serge Vafiadis a párizsi Opera comique-ban, megismerte és megszerette Bizet Carmet, egé-

szen napjainkig, a szenvedélyes és szeszélyes Carmensita nőtt, fejlődött és komolyodott. Maradjon köztünk, hallottam, így beszélük, miért tagadjam — láttam is: Bizet Carment egy bizonyos Otto Premingerrel, Carlos Saurával, Francesco Rossival, Franco Zefirelivel, Peter Brookkal... Ezek nem ellenőrizhetetlen tények — ezeknek az együttléteknak a nyomát film- és magnetofonszalag őrzi. Elhíhetik.

MÁSODIK RÁTEKINTÉS

Serge Vafiadis vak volt és semmit sem látott. Így szokott lenni: néha utolsóként tudjuk meg azt, ami velóban velünk történt.

És, íme, mi történt Serge Vafiadisszel.

Amikor 1976-ban először láttam együtt Carment és Serge-t, feljegyeztem és közzétettem: „Serge Vafiadis megelégedett a legkonvencionálisabb megoldásokkal. A színpadi cselekvés háttéréből előtűnő kisrealista részletek csak jobban felhívják a figyelmünket a rendezői elgondolások ürességére és következtelenségére.”

Most, 1985-ben, újbóli találkozásunk alkalmából, ugyanezeket a mondatokat jegyzem fel és teszem közzé.

HARMADIK RÁTEKINTÉS

Az idő múlik, minden változik.

Carmennek ma nincs szüksége sem kórusra, sem balettre, sem zenekarra, sem statisztákra. Carmen gitár- vagy zongorakísérettel is énekelhet.

Carmen kasztanyetta helyett üvegdarabokkal is csattogtathat. Carmennek megfelel bármelyik színpad. Carmen mindenható és igénytelen. Carmen szabad! Tőle mindent el lehet venni, kivéve — szeszélyes szerelmét és szeszélyes féltékenységét. Mert — ilyen az élet!

Aki ezt elfelejti, az elveszti Carment. És Serge Vafiadis megismételte régebbi hibáját, ez megbocsáthatatlan.

ELSŐ BETEKINTÉS

Azért foglalkoztam ennyit a rendezővel, mert a *Carmen* már régóta nem csak zene. De akik hatáskörébe a zene tartozik, azok megbízhatóak voltak. Miodrag Janoski karmestertől és Juraj Ferike karnagytól a vendég (Anastazija Muhić, Jovo Reljin) és a házbeli (B. Oklješa, Biszák J., G. Kojadinović, S. Mardešić, M. Milanović, B. Jatić, S. Kocić, B. Vukosavić) énekeseken át a kórusig, a gyermekkórusig, és az énekkarig. Az időnkénti lassúbb tempó, a ritka hangzásbeli zavarok és a gyakori ritmushibák a *Carmen* hangversenyelőadása esetében komolyan kifogásolhatók lennének. Így, a színpadon, mindez megtörténhet, megmagya-

rázható és megérthető. Mint az életben. Persze azzal a feltétellel, hogy a színpadon élet legyen.

De így... és ismét a rendezés kérdésével és a rendezővel kellene szembenézni.

MÁSODIK BETEKINTÉS

Mirjana Stojanović-Maurits jelmeztervező és Lidija Pilipenko (a balettkarral) teljesítménye az előadás legértékesebb tényezőjének, a zenének a megszólaltatóival azonos, átlagos szinten mozgott.

A rendező munkatársai közül egyetlen kivétel a díszlettervező, Mileta Leskovic. Rá nem lehet Serge Vafiadisznak panasza, ott rokkant, ahol csak lehetett. A színlap szerint a díszletet a Szerb Nemzeti Színház műhelyében *készítették*. Helyesebb lenne csak, hogy *el kezdték készíteni*. Mert a díszlet a bemutatón még *nem volt kész*.

ELŐRETEKINTÉS

A bemutató utáni téli éjszakában, úgy tűnt, mintha Don José és Carmen utolsó párbeszédének néhány töredékét hozná felém a szél:

— Carmen, velem jössz?

— Inkább a hálált választom, de többé veled nem élek!

— Kérlek, légy okos... Engedd, hogy megmentselek téged és megmentsem magamat is.

— José, lehetetlent kérsz tőlem... Már nem szeretlek... Köztünk mindennek vége!

Ezeket a mondatokat vélem hallani, s közben arra kell gondolni, hogy soha többé nem látom együtt Serge Vafiadisz és Bizet Carment. És ezen a szomorú és üres estén ezt szívből is kívánom nekik. Jobb lesz, mindkettőjüknek.

Az első szerelmet sohasem felejtjük el, csak vége szakad. Szerencsére.

Bogdan RUŠKUC

TARJÁNI FERENC KÜRTMŰVÉS Z SZABADKAI HANGVERSENYÉRŐL

Szabadkán, bár hangversenyek gyakorisága szempontjából nincs okunk panaszra, meglehetősen kevés maradandó zenei élményben részesülhetünk. Tarjáni Ferenc budapesti kürtművész vendégszereplése az igényesebb zenekedvelők számára a kevés kivételhez sorolható. Mivel az aránylag fiatal művész nem egy nemzetközi verseny győztese, művészi rangja már nem lehet vita tárgya. Nevét és játékát ismerik a világ legnagyobb koncerttermeiben. Bejárta Ausztriát, Belgiumot, Franciaországot, Olasz-

országot, Svájcot, a Szovjetuniót, az Egyesült Államokat, s többek között Jugoszláviát is. Tarjáni kitűnő szólólista, de ugyanakkor zseniális kamaramuzsikus is, a szintén világszerte ismert magyar fúvósötös tagja és nélkülözhetetlen tuttistája a Magyar Állami Hangversenyzenekarnak.

Szabadkai műsorában Beethoven: *Szonáta kürtre és zongorára* (F-dúr bp. 17), Mozart: *Es-dúr kürtversenye* (K. 447) és Hidas Frigyes: *Concertoja* (1968) szerepelt.

Mindenekelőtt meg kell említenem, hogy a kürtirodalom nem gazdag. A múltban valószínűleg a hangszer mechanizmusbeli tökéletlensége okozta a zeneszerzők idegenkedését, bár a ventilszerkezet megjelenésével a kürt lehetőségei ugrásszerűen megnövekedtek, úgyhogy századunkban, főleg az intercontemporain zenében egyre nagyobb teret hódít.

Beethoven szonátája a kürtirodalom gyöngyszemei közé tartozik; a zongora ezúttal nem a kísérőhangszer szerepét játssza, hanem inkább a „párbeszédét” a szólóhangszerrel szemben.

Mozart négy kürtversenyt komponált, valamennyi Ignaz Leutgeb nevéhez fűződik. A 447-es Köchel jegyzéket viselő *Es-dúr kürtversenye* (ezúttal a zenekart zongora helyettesítette) Bécsben íródott. A témák megalkotásánál nyilván a kürt meleg bársonyos hangja ihlette a zeneszerzőt. A lassú tétel a mozarti versenyművekre jellemző mély érzelmeket feltáró románc, a finálé pedig „chasse”-típusú zenék közé tartozik, melyre a kürt oly kiválóan alkalmas.

A bársonyos mozarti hangvétél, a megformálás, a témák karakterbeli szembeállítás, a telítettség és a virtuóz technikával rendelkező Tarjáni lenyűgözte a közönséget.

A kortárs zene nagy előszeretettel karolja fel ezt a csodálatos hangszert. Dávid Gyulát, Durkó Zsoltot, Hidas Frigyes, Kocsár Miklóst, Láng Istvánt Tarjánin keresztül ez a hangszer inspirált versenyművek, koncertók írására.

A műsor második felében Hidas Frigyes: *Concertóját* hallottuk. A zeneszerző 1965-ben írott versenyművét és hangversenytermünkben elhangzott *Concertóját* is Tarjáninak ajánlotta. Hidas Frigyes nemcsak a hangszer szinte maximális technikai lehetőségeit aknázza ki, de hangszínének valamennyi árnyalatát élénk tárta Tarjáni tolmácsolásában. Többnyire idegenkedünk a kortárs zenétől. A *Concerto* azonban első hallásra is végtelenül megnyerő mű, ezt elsősorban tüzes, zakatoló ritmusának és magával ragadó hangvételének köszönheti. Merészkedem megjegyezni, hogy hangvétele és ritmusfordulatai Gershwinre emlékeztetnek.

A művet Tarjáni Ferenc bravúrosan szólaltatta meg.

Valamennyiünk számára ismeretes az a megállapítás, hogy a rezek családjából a kürt az egyik legkényesebb hangszer nemcsak technikai, de tónus és intonáció szempontjából is. Tarjáni ezen a hangszeren elbűvölően bársonyos tónusával fuvolázik a fortetól a pianissimóig.

Szelecsényi Norbert kiváló partnernek bizonyult; a „Kísérő” minden rezzenésében követte Tarjánit.

Ezen az estén egy időre valóban feltöltődtünk, hiszen kivételes zenei élményben volt részünk.

HUSZAR Elvira

TELEVÍZIÓ

OPTIMISTÁK

Főnnállása óta a legjelentősebb művészeti vállalkozása az Újvidéki Televízió Sinkó Ervin *Optimisták* című regényének ekranizálása. Az még akkor is, ha a hét részes sorozatban a kétségkívül nagyobb feladat (forgatókönyv, rendezés, kivitelezés, vágás stb.) a Magyar Televízióra hárult. Hogy mégsem pusztá közreműködésre egyszerűsödött az újvidékiek koproducenti szerepe, hogy jelenlétük nemcsak formális jellegű volt, igazolható azzal is, hogy stúdióink dramaturgja, szerkesztője és gyártásvezetője szintén résztvevője volt a munkának, de leginkább azzal — és ezt nyomatékkal kell hangsúlyoznunk —, hogy az egész produkción érezni a munkában szaktanácsadóként résztvevő Bosnyák István keznyomát. Pontosabban az ő regényértelmezését veszi át a rendező. Nem véletlenül említjük Bosnyák nevét, mert nyilván ő ebben a filmes csapatban az, aki nemcsak a regény, hanem az egész sinkói életmű minden pórúsát ismeri. Dömölky János rendezőnek is biztos támpontja lehetett amikor az *Optimisták* cselekményének mélyrétegeibe hatolt, vagy amikor a sokszálú mű rejtettebb összefüggéseinek labirintusában próbált eligazodni. Bosnyák István forgatókönyve alapján készült az az egy órás dokumentumfilm is, amely érdekes dramaturgiai megoldással, az *Optimisták* hőseit megszemélyesítő színészekkel mondatja el, mi történt a regény szereplőivel a re-

Sinkó Ervin: *Optimisták*. Rendező: Dömölky János. Forgatókönyv: Schulze Éva, Szántó Erika, Dömölky János, Sükösd Mihály. Dramaturg: Schulze Éva, Végel László. Szaktanácsadó: dr. Bosnyák István. Történet-szakértő: dr. Barsányi György. Szerkesztő: Liszakay Tamás, Saffer Pál. Főgyártásvezető: Gergő Péter, Kárpáti László. Operatőr: Zentai László. Díszlet: Vayer Tamás. Jelmez: Jánoskúti Márta. Zeneszerző: Tamássy Zdenkó. Vágó: Hertzka Vera. Hang: Hegedűs László. Fővilágosító: Marton József, Varga Zoltán. Főbb szerepekben: Eperjes Károly, Takács Katalin, Andorai Péter, Hernádi Judit, Udvaros Dorottya, Haumann Péter, Jordán Tamás, Paál István, Bán János, Koltai Róbert, Blaskó Péter, Egri Márta, Reviczki Gábor, Sinkovits Imre, Fazekas István, Óze Lajos, Papp Zoltán... Soltis Lajos, Ferenczi Jenő, Földi László, Ábrahám Irén, Pásthly Mátyás, Faragó Árpád. Készítette a Magyar Televízió és az Újvidéki Televízió a MAFILM közreműködésével. Újvidéki Televízió és a Belgrádi Televízió egyes csatornája, 1984. október 18.—december 3.